

Олена Галкіна,
кандидат юридичних наук, провідний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії з проблем наукового забезпечення
правоохоронної діяльності та якості підготовки кадрів
Харківського національного університету внутрішніх справ,
м. Харків, Україна,
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9095-9463>, e-mail: yaen0110@gmail.com

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ СУДОВО-ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВ

Анотація. Розглянуто питання виникнення та розвитку судової експертизи. Викладено коротку історію розвитку судово-експертних установ в Україні та зарубіжних країнах, які пройшли шлях від перших кабінетів науково-судової експертизи до сучасних центрів, науково-дослідних інститутів та лабораторій.

Ключові слова: судова експертиза, судово-експертні установи, кабінети науково-судової експертизи, науково-дослідні інститути судових експертиз.

Olena Halkina SOME ISSUES OF THE HISTORY OF DEVELOPMENT FORENSIC EXPERT INSTITUTIONS

Abstract. The issue of the emergence and development of forensic examination is considered. A brief history of the development of forensic expert institutions in Ukraine and foreign countries, which have gone from the first offices of scientific forensic expertise to modern centers, research institutes and laboratories, is outlined.

Keywords: forensic examination, forensic institutions, offices of scientific and forensic examination, scientific research institutes of forensic examinations.

Важливими умовами успішного попередження, розкриття та розслідування злочинів є не тільки процесуальне забезпечення судово-слідчої практики, а й ефективне використання сучасних досягнень науки в галузі судової експертизи та криміналістики. Розробка і систематизація засобів і методів збору доказів, організації і планування розслідування пов'язані з ім'ям австрійця за походженням, викладача університету в Чернівцях Ганса Гросса. Саме його «Керівництво для судових слідчих, чинів жандармерії і поліції» (1892 рік) стало основою методики розкриття та розслідування ряду важких злочинів.

Розвитку судової експертизи сприяла наявність ряду чинників: використання досягнень науково-технічного прогресу, прагнення до постійного

залучення знань з неюридичних наук (технічних, природничих, суспільних), а також трансформація цих знань у судову експертизу. Ще у працях Гіппократа, який жив близько 460 років до н.е., описувалися питання дослідження прижиттєвих та посмертних ушкоджень на тілі дорослої людини, визначення життєздатності немовлят та ушкоджень на їх тілі та ін. [1, с. 583]. Крім використання у судовій експертизі досягнень медичної науки, розвивалися й інші галузі знань. Так, почерк у судових цілях досліджувався ще за часів візантійського імператора Юстиніана (V-VI ст.). Перша згадка про залучення «сторонніх людей» до виконання експертних функцій містилася у статтях 272 і 274 Уложення 1649 р. Загальні положення, що стосувалися залучення обізнаних людей до дослідження документів, містилися в Указі від 9 грудня 1699 р. «О порядке исследования подписей на крепостных актах в случаях возникшего о подлинности оных спора или сомнения, о писании крепостей в поместных и вотчинных делах в поместном приказе, а не Ивановской площади, и о потребном числе свидетелей для подписания крепостных актов (цитуються мовою оригіналу) [2, с. 43].

Значна за обсягом та різноманітна за характером експертна діяльність здійснювалася у Медичній раді, яка входила до складу Департаменту внутрішніх справ, де поряд із медичними, проводились хімічні, біологічні та інші експертизи. Обсяг експертної роботи Медичної ради протягом перших 10-ти років її існування (1812–1822 рр.) становив лише 57 досліджень, з 1903 по 1912 рр. - 1304. У роботі Медичної ради брали участь Н.І. Пирогов, Д.І. Менделєєв, Н.Н. Зінін та інші видатні вчені. У процесі розкриття та розслідування злочинів, а також у ході судового розгляду все частіше стали виникати питання, які вимагали не юридичних, а інших професійних знань з різних галузей наук (медицини, біології, хімії, фізики, економіки, соціології, психології, психіатрії).

У 1911 р. Міністерство юстиції ухвалило рішення про створення у великих центрах кабінетів науково-судової експертизи. 28 червня 1912 р. був схвалений Закон про заснування кабінету науково-судової експертизи у

м. Санкт-Петербурзі, а 4 липня 1913 р. – Закон про заснування кабінетів науково-судової експертизи у містах Києві та Одесі. [3, с. 78]. Дещо пізніше, в 1923 р., в Україні з'явився третій кабінет – у Харкові. Створення цих кабінетів було викликано такими важливими подіями в юридичному житті країни, як кодифікація законів, освіта прокуратури, реорганізація судової системи та органів розслідування, поява кримінально-процесуальних кодексів, де було виділено особливий вид доказів – висновок експерта. Завдання кабінетів науково-судової експертизи в Україні визначалися у спеціальному Положенні, затвердженому Раднаркомом УРСР у 1923 р. [4, с. 384].

Інструкція НКЮ УРСР, розвиваючи це Положення, детальніше регламентувала діяльність кабінетів, зокрема точніше визначала їх функції, до яких входили: 1) надання в особливо важливих випадках сприяння слідчій владі у справі встановлення злочину, виявлення винних, з'ясування невинності підозрюваних; 2) виробництво за допомогою фотографії, мікрофотографії, дактилоскопії, хімічного та мікроскопічного аналізів та інших наукових методів різноманітних досліджень, а саме: всебічне дослідження документів, печаток, штампів, шрифтів, грошових знаків, ототожнення особи за пальцевими відбитками, почерком, фотознімками, особливостями; ототожнення різного роду предметів, дослідження отрут, хімфармпрепаратів, абортивних засобів, крові, волосся, сперми та ін. [5, с. 50].

У цій Інструкції вказувалося, що до завдань кабінетів входять надання допомоги органам слідства та дізнання під час проведення дій, які потребують особливого досвіду та спеціальних технічних засобів; проведення різних науково-технічних досліджень із судових справ, а також надання висновків з приводу проведених експертиз у судових засіданнях. Таким чином, лише з середини 1923 р. діяльність кабінетів науково-судової експертизи в Україні набула законодавчої регламентації, і з цього часу розпочався новий етап у розвитку українських судово-експертних установ [6, с. 233].

У перші роки радянської влади боротьба зі злочинністю була особливо складною. Низький рівень розкриття злочинів на той час пояснювався безліччю

причин. Не останню роль відігравала відсутність необхідних експертних установ, обладнання, підготовлених відповідним чином експертних кадрів.

Офіційну дату освіти науково-технічної служби органів радянської міліції прийнято пов'язувати з організацією у травні 1922 р. Науково-технічного відділу Управління карного розшуку республіки. Проте експертна діяльність в органах радянської міліції розпочалася значно раніше. Так було в деяких місцевих органах міліції, починаючи з 1918 р., в яких регулярно проводилися експертизи. З середини 20-х років ХХ ст. судова експертиза стала набувати сучасних організаційних форм у вигляді існуючих нині науково-дослідних установ судових експертиз. Діяльність цих установ розвивалася у двох напрямках – практичному та науковому: поряд з виробництвом судових експертиз вони проводили велику науково-дослідну роботу, виходячи з потреб експертної практики.

У Києві та Одесі кабінети науково-судової експертизи у роки громадянської війни не припиняли повністю своєї діяльності. В.С. Коновалова, яка вивчала питання історії радянської криміналістики в Україні у 1917-1920 рр., зазначає, що ці кабінети, під час розслідування кримінальних злочинів, проводили різні криміналістичні експертизи: графічну, судово-балістичну та технічну експертизу документів [7, с. 71]. У 1918 р. у Київському кабінеті науково-судової експертизи було виконано 389 експертиз, переважно пов'язаних із підrobкою грошових знаків [8, с. 3]. А.А. Єлісеєв вказує, що з лютого 1920 р. по червень 1921 р. Київський та Одеський кабінети зробили 2658 експертиз [9, с. 101]. За перший рік роботи Харківський кабінет науково-судової експертизи виконав 81 експертизу; з листопада 1923 р. до жовтня 1941 р. (до моменту евакуації) було виконано понад 13 тис. експертиз.

Наприкінці 1925 р. кабінети було перетворено на інститути науково-судової експертизи. Структура та порядок їх діяльності відображені у спеціальному розділі Положення про судоустрій УРСР, прийнятому на другій сесії ВУЦВК IX скликання [10, с. 552].

У кожному інституті було створено такі секції: індивідуальної ідентифікації; судової фотографії; судової хімії; судової біології; судової медицини (що поєдналася згодом із секцією біології); кримінальної психології та психопатології (що проіснувала до 1931 р.).

Ідею розширення мережі експертних установ та створення Центрального інституту судових експертиз до 1941 р. не було здійснено через початок війни. Ще до закінчення війни вдалося не лише відновити більшість криміналістичних експертних установ, а й розширити їхню мережу. Першим відновив свою діяльність у 1943 р. Харківський НДІ судових експертиз ім. Засл. проф. Н.С. Бокаріуса; за ним у 1944 р. – Київський НДІ судових експертиз, потім – Одеський НДІ судових експертиз. Таким чином, до кінця війни в Україні діяли всі інститути, що існували до цього.

Інститут судової експертизи виник закономірно, на певному етапі розвитку суспільства, в умовах принципово нової для судової системи теорії доказів, спрямованої на об'єктивізацію процесу доказування. З моменту виникнення судова експертиза розвивалася у напрямі накопичення, адаптації та трансформації знань з інших, неюридичних областей знань, тим самим ґрунтуючись на принципах науковості, логічної послідовності та сучасності. Водночас йшов розвиток судової експертної діяльності у бік дедалі більшої її організованості: зміцнення правової, методичної та технічної засад.

Перелік джерел посилання:

1. Гиппократ. Избранные книги / Гиппократ. – М. : Госиздат. биол. и мед. лит., 1936. – С. 583.
2. Зинин А.М. Научные и правовые основы судебной экспертизы / А.М. Зинин, Н.П. Майлис. – М. : Изд-во Моск. акад. МВД России, 2001. – С. 43.
3. Комаха В.О. Становлення і розвиток судової експертизи та судово-експертних установ на Півдні України / В.О. Комаха ; під ред. Л.М. Чернобая. – Одеса : Юрид. літ. – 2002. – С. 78.
4. Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-крестьянского правительства Украины. – 1923. – Отд. 1. – № 26. – Ст. 384.
5. Бюллетень НКЮ УССР. – 1923. – № 47–48. – С. 50-51.
6. Юсупов В.В. Діяльність кабінетів науково-судової експертизи в Україні у 1918-1923 рр. / В.В. Юсупов // Криминалистика и судебная

експертиза. – К., 2012. – Вып. 57. – С. 233.

7. Коновалова В.Е. Некоторые вопросы истории советской криминалистики (1917–1920 гг.). – Учен. записки Харьков. юрид. ин-та / В.Е. Коновалова. – Х., 1957. – Т. XI. – Вып. 2. – С. 71.

8. Киселев В.Б. Становление и развитие Киевского научно-исследовательского института судебных экспертиз / В.Б. Киселев // Судова експертиза. Сучасний стан та перспективи розвитку: тези доповідей. – К. : МЮ України, 2010. – С. 3.

9. Елисеев А.А. К истории экспертных учреждений Украинской ССР / А.А. Елисеев // Криминалістика і судовба експертиза. – К., 1968. – Вып. 5. – С. 101–102.

10. Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-крестьянского правительства Украины. – 1925. – № 92–93. – Ст. 522.